

Tarımsal üretimin katma değere dönüşüm sürecinde kırsal ve kentsel gelişimin izleri: Gaziantep örneği*

Traces of rural and urban development in the process of transforming agricultural production into value-added production: The case of Gaziantep

Buse Şahin Dereyurt¹

Çiğdem Varol²

¹ PhD Student, Department of City and Regional Planning, Graduate School of Natural and Applied Sciences, Gazi University, Ankara, Türkiye.

² Professor, Department of City and Regional Planning, Faculty of Architecture, Gazi University, Ankara, Türkiye

Corresponding Author:

Buse Şahin Dereyurt

Citation:

Şahin Dereyurt, B. & Varol, Ç. (2026). Tarımsal üretimin katma değere dönüşüm sürecinde kırsal ve kentsel gelişimin izleri: Gaziantep örneği. *IDEALKENT*, 51, e1845377. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1845377>

Open Access Statement:

This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (CC BY). This license permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided that the original author(s) and the source are properly credited. The original publication in *IDEALKENT* must be cited in accordance with accepted academic practice.

Review Note:

Evaluated by Double-Blind Peer Review

Ethics Reporting:

To report potential ethical concerns, contact: bilgi@idealkentdergisi.com

Similarity screening was conducted via intihal.net.

Öz

Kentsel gelişim süreçleri geleneksel olarak sanayi ve hizmetler odağında ele alınırken, tarım kentsel analizlerin dışında tutulmaktadır. Ancak tarımsal üretim; sanayileşme ve kurumsal çerçevelerle eşgüdümlü hale getirildiğinde kentsel ekonomide stratejik bir rol üstlenebilir. Tarımsal çıktının katma değere dönüşmesi, üretim miktarından ziyade kurumsal yapıların ve örgütlenme ağlarının yönetimiyle ilişkilidir. Bu çalışma, 2004–2022 döneminde tarımsal katma değerde belirgin bir artış yaşayan Gaziantep örneği üzerinden, tarım ve kentsel gelişim dinamikleri arasındaki sinerjiyi planlama perspektifinden değerlendirilmiştir. Karma yöntem deseninin benimsendiği araştırmada, ikincil verilerin makroekonomik analizi ile yedi kurumsal aktör grubuyla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler bir arada kullanılmıştır. Nitel bulgular, tarımsal üretimin sanayileşmeyle bütünleşmesinin kentsel ekonomik girdileri önemli ölçüde desteklediğini göstermektedir. Öte yandan, düşük yoğunluklu kentsel saçaklanma bu bütünleşik sistem önündeki en kritik yapısal tehdit olarak belirlenmiştir. Araştırma, tarımı kentsel büyüme ve bölgesel dirençlilik stratejilerinin temel bir unsuru olarak kabul eden bütünleşik bir planlama yaklaşımının gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gaziantep, kentsel gelişim, tarımsal katma değer, tarım-sanayi entegrasyonu, yerel kalkınma

Abstract

Urban development processes are traditionally analyzed through the lenses of industry and services, whereas agriculture is frequently marginalized in urban discourse as a strictly rural activity. However, agricultural production can assume a strategic role in the urban economy when aligned with industrialization and institutional frameworks. The transformation of agricultural output into value-added is primarily driven by the management of institutional structures and organizational networks rather than simple increases in production volume. This study evaluates the synergy between agriculture and urban development from a planning perspective, specifically investigating Gaziantep, which experienced a notable growth in agricultural value-added during 2004–2022. Employing a mixed-method research design, the study combines macroeconomic analysis of secondary data with in-depth interviews across seven institutional actor groups. Qualitative findings reveal that integrating agricultural production with industrial processing significantly strengthens urban economic inputs. Conversely, low-density urban sprawl remains the most critical structural threat to this integrated system. The research underscores the necessity of an integrated planning paradigm that frames agriculture as a core component of urban expansion and regional resilience strategies.

Keywords: Gaziantep, urban development, agricultural value added, agriculture-industry integration, local development

* This article is based on the PhD thesis of Buse Şahin Dereyurt, supervised by Prof. Dr. Çiğdem Varol at Gazi University. The research was supported by the Marmara Municipalities Union (2024 PhD Grant), and an earlier version was presented at the 10th Urban Studies Congress in Skopje (2026).

Giriş

Kentsel gelişim süreçleri, uzun süre sanayi ve hizmet sektörleri üzerinden değerlendirilmiş; tarımsal üretim ise büyük ölçüde kırsal alanlara özgü bir faaliyet olarak ele alınmıştır. Ancak günümüzde üretim biçimlerinin dönüşmesi, değer zincirlerinin uzaması ve mekânsal ilişkilerin karmaşıklaşması, tarımın kentlerle kurduğu ilişkileri yeniden düşünmeyi zorunlu kılmaktadır. Tarımsal üretim, yalnızca kırsal alanda gerçekleşen bir faaliyet olmaktan çıkarak, işleme, depolama, lojistik, pazarlama ve ihracat süreçleri aracılığıyla kentsel ekonomik yapılarla bütünleşmektedir. Bu bütünleşme, tarımsal üretimin kentsel gelişim dinamikleri üzerindeki etkisini daha görünür hale getirmektedir.

Küresel ölçekte tarım ve kırsal kalkınma, yalnızca yerel üretim pratikleriyle değil, aynı zamanda çok katmanlı politika çerçeveleriyle şekillenmektedir. Birleşmiş Milletler'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları (SKA) kapsamında açıklıkla mücadele, sürdürülebilir tarım ve kırsal refah hedefleri; Avrupa Birliği (AB)'nin Ortak Tarım Politikası (OTP) gibi bölgesel uygulamalar, tarımın ekonomik boyutunun yanı sıra toplumsal ve çevresel yönlerini de ön plana çıkarmaktadır. Türkiye'de ise tarım politikaları, kalkınma ajansları, yerel yönetimler ve üretici örgütleri aracılığıyla çok ölçekli bir yapı içinde yürütülmektedir. Bu durum, tarımsal üretimin yalnızca kırsal alanlarla sınırlı kalmadığını; kent merkezli sanayi, ticaret ve ihracat ağlarıyla birlikte ele alındığını göstermektedir.

Günümüzde kentleşme, demografik büyümenin ötesinde, üretim ve ekonomik faaliyetlerin dönüşümüyle birlikte şekillenmektedir. Tarımsal ürünlerin işleme, paketlenme ve pazarlama aşamalarının kentsel sanayi altyapısına eklemlenmesiyle kentler, tarımsal katma değer üretildiği temel mekânlara dönüşmüştür. Tarım ile kent arasındaki bu karşılıklı ilişki, tarımsal katma değer yalnızca üretim miktarıyla değil, örgütlenme biçimleri ve mekânsal bütünleşme düzeyiyle de belirlendiğini ortaya koymaktadır. Kent-kır ilişkilerindeki bu dönüşüm, kalkınma yaklaşımlarını da yeniden şekillendirmiştir. Kırsal alanların yalnızca hammadde

üretim sahaları, kentlerin ise tüketim merkezleri olduğu yönündeki geleneksel ayırım, tarım-sanayi entegrasyonu ve gıda zincirleri aracılığıyla aşılmaktadır. Özellikle sanayi altyapısı gelişmiş kentlerde, tarımsal ürünler işlenerek, markalaştırılarak ve küresel pazarlara entegre edilerek daha yüksek ekonomik değere dönüştürülmektedir. Bu durum, tarımı kentsel gelişim süreçlerinin pasif bir unsuru olmaktan çıkararak, aktif ve belirleyici bir bileşen haline getirmektedir.

Bu çerçevede tarımsal katma değer kavramı, yalnızca tarımsal üretimin ekonomik çıktısını değil; üretimin mekânsal örgütlenmesini, kurumsal yapılarla ilişkisini ve değer zinciri içerisindeki konumunu da kapsayan bütüncül bir analiz imkânı sunmaktadır (Amin & Thrift, 1994; Morgan, 1997). Söz konusu kurumsal etkileşimler ve ağ yapıları, güncel literatürde yerel kurumların adaptasyon yetenekleri ve 'esnek kurumsal altyapılar' bağlamında yeniden yorumlanmaktadır (MacKinnon vd., 2002; Zukauskaitė vd., 2017). Tarımsal faaliyetlerin kentsel sanayi, ticaret ve ihracat altyapılarıyla bütünleşmesi, tarımsal katma değer kent ölçeğinde yeniden üretilmesine olanak tanımaktadır.

Türkiye bağlamında bu dönüşümün belirgin biçimde gözlemlendiği örneklerden biri olarak Gaziantep seçilmiştir. Tarihsel olarak güçlü bir ticaret ve sanayi kültürüne sahip olan kent, günümüzde gelişmiş gıda işleme sanayisi, ihracat kapasitesi ve girişimcilik yapısıyla tarımsal üretimi katma değere dönüştüren tarımsal hammadde lojistik ve sanayi ile bulunduğu özgün bir mekânsal düğüm noktası konumundadır. Bakliyat, un, makarna, yağ ve tekstil gibi sektörlerde gelişmiş sanayi altyapısı, tarımsal üretimle doğrudan bütünleşerek bölgesel kalkınmayı destekleyen bir yapı oluşturmaktadır. Bu yönüyle Gaziantep, tarımsal üretimin sanayi ve ticaret süreçleriyle bütünleşerek katma değere dönüştüğü mekânsal ilişkileri incelemek açısından temsil gücü yüksek bir örnek alan sunmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, Gaziantep örneği üzerinden tarımsal katma değer kent ölçeğinde nasıl üretildiğini ve kentsel gelişim dinamikleriyle nasıl bütünleştiğini ortaya koymaktır. Çalışma, tarımsal üretim sanayi, ticaret ve kurumsal yapılarla kurduğu ilişkileri nitel bir bakış açısıyla ele almakta;

tarımsal katma değer in kentsel ekonomi ve planlama süreçlerindeki rolünü değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Katma değer kavramı ve tarımsal katma değer in ekonomik büyüme ile ilişkisi

Katma değer kavramı, ekonomik üretim süreçleri sonunda ortaya çıkan net artı değeri ifade etmekte olup, yalnızca üretim miktarına değil; işleme, lojistik, pazarlama ve tüketim aşamalarında yaratılan toplam ekonomik değere işaret etmektedir (Akyos, 2015). Bu çerçevede tarımsal katma değer, tarım sektöründe üretilen mal ve hizmetlerin, üretim sürecinde kullanılan girdilerin değerinden arındırılmasıyla elde edilen ekonomik çıktıyı tanımlamaktadır. Tarımın kalkınma sürecindeki rolüne dikkat çeken Schultz (1964), tarımsal üretkenlik artışlarının ekonomik büyüme üzerinde çarpan etkisi yarattığını vurgulamıştır. Tiffin ve Irz (2006) ise tarımsal üretkenliği, sanayileşme süreçlerini hızlandıran temel dinamiklerden biri olarak değerlendirmektedir.

Uluslararası literatürde tarımsal katma değer ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çok sayıda ampirik çalışma bulunmaktadır. Gardner (2003), 85 ülkeyi kapsayan nedensellik analizinde, tarımsal katma değer ile kişi başına gelir arasında özellikle gelişmekte olan ülkelerde güçlü bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Lio ve Liu (2008) ise hukukun üstünlüğü, politik istikrar ve kurumsal kapasite gibi yönetim göstergelerinin tarımsal verimlilik üzerinde belirleyici rol oynadığını belirtmektedir. Bu bulgular, tarımsal katma değer in yalnızca ekonomik büyüklüklerle değil, kurumsal yapı ve yönetim kapasitesiyle de şekillendiğini göstermektedir. Türkiye bağlamında yapılan çalışmalar da tarımsal verimlilik artışlarının çiftçi gelirleri üzerinde doğrudan etkili olduğunu (Erçakar & Taşçı, 2011) ve tarımsal teşvikler ile devlet desteklerinin katma değer üretiminde önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Ceylan ve Özkan, 2013).

Son yıllarda tarımsal katma değer literatürü, ekonomik büyüme odaklı yaklaşımların ötesine geçerek çevresel ve sosyo-politik boyutları da içerecek şekilde genişlemiştir. Jebli ve Youssef (2015), tarımsal katma değer artışı ile karbon emisyonları

arasındaki ilişkiye dikkat çekerek tarımsal büyümenin çevresel maliyetlerini tartışmaya açmıştır. Çuhadar (2020) ise Türkiye’de tarımsal katma değer artışının iklim değişikliği ve sürdürülebilirlik politikalarıyla doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra üretici örgütlenmesi, kırsal istihdam, kadın emeği ve genç nüfusun tarımsal üretimdeki rolü gibi sosyal faktörler de tarımsal katma değer in belirleyicileri arasında yer almaktadır (Yavuzaslan & Soyuyiğit, 2019). Bu yönüyle tarımsal katma değer, yalnızca ekonomik bir gösterge değil; aynı zamanda kırsal toplumsal yapının dönüşümünü yansıtan çok boyutlu bir kavramdır.

Türkiye’de kırsal kalkınma politikaları ile tarımsal katma değer arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar, özellikle bölgesel farklılıklara dikkat çekmektedir. KIR-KEP (2021), SEGE (2017, 2022) ve YER-SİS (2020) raporları, kırsal alanların sosyo-ekonomik yapısını ortaya koyarak tarımsal üretimin bölgesel kalkınmadaki rolünü görünür kılmaktadır. Bu çalışmalar, tarımsal katma değer in aynı zamanda mekânsal eşitsizliklerin önemli bir göstergesi olduğunu ortaya koymaktadır. Bölgesel düzeyde yapılan araştırmalar, gıda sanayisiyle bütünleşmiş illerde tarımsal katma değer in daha yüksek olduğunu göstermektedir (Erdem, 2021; Güngör & Sarı, 2019).

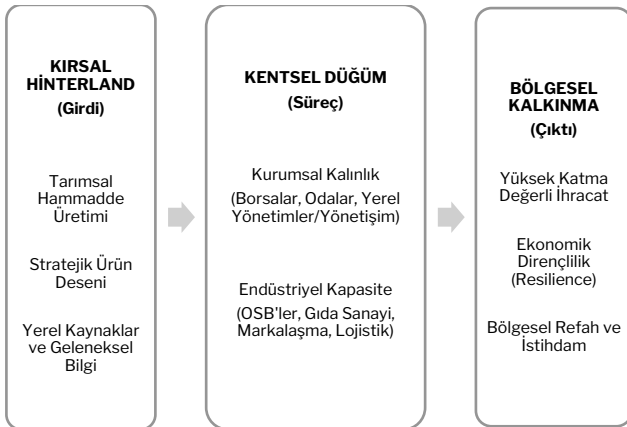
Bu çalışmanın kuramsal çerçevesi, tarımsal katma değer in artırılmasında bütünleşik kırsal-kentsel kalkınma yaklaşımını temel almaktadır. Bu yaklaşım, tarım ve kent arasındaki ilişkilerin karşılıklı bağımlılık temelinde şekillendiğini savunmaktadır. Tarımsal üretim, yalnızca kırsal alanlarda gerçekleşen bir faaliyet olarak değil; kentlerdeki işleme, depolama, dağıtım ve ihracat süreçleriyle birlikte ele alındığında gerçek anlamda katma değer üretmektedir.

Tarımsal katma değer in mekânsal boyutu

Tarımsal katma değer, çoğu zaman üretim miktarı ve verimlilik göstergeleri üzerinden ele alınmakta; bu yaklaşım, katma değer in hangi mekânlarda ve hangi süreçler aracılığıyla üretildiğini yeterince açıklayamamaktadır. Oysa tarımsal üretimin eko-

nomik değere dönüşümü, yalnızca tarımsal faaliyetlerin gerçekleştiği kırsal alanlarla sınırlı değildir. Üretim sonrası işleme, depolama, paketleme, lojistik ve pazarlama gibi aşamalar büyük ölçüde kentsel mekânlarda yoğunlaşmakta; bu durum tarımsal katma değerın mekânsal olarak yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Güncel literatürde tarımsal katma değer, yalnızca sektörel bir çıktı olarak değil; kırsal ve kentsel alanlar arasındaki işlevsel ilişkiler ve değer zincirleri üzerinden değerlendirilmektedir (FAO, 2017b; OECD, 2019a).

Bu çerçevede tarımsal katma değer, kırsal üretim alanları ile kentsel sanayi ve hizmet altyapıları arasındaki etkileşim sonucunda şekillenen çok katmanlı bir süreç olarak ele alınmalıdır. Tarım ve sanayi arasındaki ilişki, doğrusal bir üretim zincirinden ziyade, karşılıklı bağımlılığa dayalı ağ yapıları üzerinden gelişmektedir. Marsden (1998), tarımsal üretimin modern ekonomilerde giderek artan biçimde gıda işleme, dağıtım ve pazarlama ağlarıyla bütünleştiğini; bu bütünleşmenin tarımı kentsel ekonomik sistemlerin ayrılmaz bir parçası haline getirdiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Friedmann (2005), gıda sistemlerinin üretimden tüketime uzanan çok ölçekli mekânsal ilişkiler yoluyla şekillendiğini ve kentlerin bu sistemlerde merkezi bir rol üstlendiğini belirtmektedir. Tarımsal üretimin kırsal alandan başlayıp sanayi çeperinde yüksek katma değere dönüştüğü bu mekânsal süreç, katma değerın sadece ekonomik bir veri değil, aynı zamanda fiziksel bir yer değiştirme ve işleme süreci olduğunu ortaya koymaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Tarımsal katma değerın mekânsal akış şeması (yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Mekânsal ekonomi literatürü, üretim faaliyetlerinin belirli kentlerde ve bölgelerde yoğunlaşmasının rastlantısal olmadığını; altyapı, erişilebilirlik, kurumsal kapasite ve pazar bağlantıları gibi faktörlerle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Scott (1988, 2001), sanayi ve üretim faaliyetlerinin mekânsal kümelenme eğilimlerinin, değer zincirlerinin etkinliğini ve rekabet gücünü artırdığını ifade etmektedir. Bu bağlamda tarımsal üretimin ileri işleme süreçleriyle kentlere eklenmesi, tarımsal katma değerın mekânsal yoğunlaşmasını ve büyümesini mümkün kılmaktadır.

Tarımsal katma değerın üretimi; sanayi bölgelerinin konumu, lojistik altyapısının erişilebilirliği, depolama ve işleme tesislerinin mekânsal dağılımı gibi unsurlarla doğrudan ilişkilidir. Tarım-sanayi entegrasyonunun güçlendiği kentlerde, tarımsal üretimin katma değere dönüşme kapasitesi artmakta; bu durum kentsel istihdam, gelir yapısı ve ekonomik çeşitlilik üzerinde belirleyici olmaktadır. Woods (2011), kırsal ve kentsel alanlar arasındaki bu karşılıklı bağımlılığın, güncel kalkınma yaklaşımlarında mekânsal bütünleşme perspektifini zorunlu kıldığını vurgulamaktadır.

Bu bağlamda tarımsal katma değerın mekânsal boyutu, kır ve kent arasındaki keskin ayrımları sorgulayan bütünleşik bir çerçeve sunmaktadır. Tarımsal faaliyetlerin kentsel mekânlarla kurduğu bu ilişki, planlama süreçlerinde tarımın pasif bir arazi kullanımı olarak değil; kentsel gelişimi destekleyen dinamik bir üretim alanı olarak ele alınmasını gerekli kılmaktadır.

Türkiye ve bölgesel bağlam

Türkiye’de tarımsal üretim ve tarımsal katma değer, tarihsel olarak bölgesel farklılıklar temelinde şekillenmiş ve mekânsal eşitsizliklerle iç içe gelişmiştir. Ülkenin farklı coğrafi bölgeleri; iklim koşulları, üretim desenleri, arazi yapısı ve sosyo-ekonomik özellikler bakımından birbirinden ayrılmakta; bu durum tarımsal faaliyetlerin niteliğini ve değer üretme kapasitesini doğrudan etkilemektedir. Bu çerçevede tarımsal katma değer, yalnızca üretim miktarıyla değil, bölgesel yapısal özellikler ve

mekânsal örgütlenme biçimleriyle birlikte değerlendirilmesi gereken bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (SEGE, 2017, 2022).

Türkiye’de tarım politikaları uzun yıllar boyunca üretim artışı ve gıda güvenliği odaklı olarak ele alınmış; tarımsal üretimin sanayi ve hizmet sektörleriyle bütünleşmesi ikincil bir unsur olarak değerlendirilmiştir. Ancak son dönemde bölgesel kalkınma politikaları ve planlama yaklaşımları, tarımın katma değer yaratma potansiyelini artırmaya yönelik daha bütünleşik bir perspektife yönelmektedir. Tarımsal üretimin işleme, depolama, paketleme ve pazarlama gibi aşamalarının kentsel ve bölgesel ekonomik yapılarla ilişkilendirilmesi, tarımın yalnızca birincil üretim faaliyeti olmaktan çıkarılarak çok aşamalı bir değer zinciri içerisinde ele alınmasını gündeme getirmiştir (Gülçubuk, 2020; Yıldırım, 2021).

Bölgesel ölçekte değerlendirildiğinde, sanayi altyapısı gelişmiş, lojistik olanaklara sahip ve dış pazarlara erişimi güçlü bölgelerde tarımsal katma değer daha yüksek olduğu görülmektedir. Tarım-sanayi entegrasyonunun güçlü olduğu bu bölgelerde, tarımsal ürünler ileri işleme süreçlerinden geçirilerek daha yüksek ekonomik değer üretmekte; bu durum tarımsal üretimin kırsal mekânla sınırlı olmayan, kentsel ve bölgesel sistemlerle bütünleşmiş bir yapıya dönüştüğünü göstermektedir (Erdem, 2021; Güngör & Sarı, 2019).

Türkiye’deki bölgesel gelişmişlik farkları, tarımsal katma değer açısından da belirleyici bir rol oynamaktadır. Sosyo-ekonomik açıdan daha gelişmiş bölgelerde tarımsal üretim; kurumsal kapasite, örgütlenme düzeyi ve lojistik altyapılarla desteklenirken, görece geri kalmış bölgelerde tarım çoğunlukla düşük katma değerli ve birincil üretim ağırlıklı bir yapı sergilemektedir. Bu durum, tarımsal katma değer aynı zamanda mekânsal eşitsizliklerin önemli bir göstergesi olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir (KIR-KEP, 2021; SEGE, 2017; YER-SİS, 2020).

Planlama perspektifinden bakıldığında, bölgesel kalkınma planları ve mekânsal strateji belgeleri, tarımın ekonomik değer üretme kapasitesini artırmada önemli araçlar olarak öne çıkmaktadır. Tarım alanlarının sanayi bölgeleri, lojistik merkezler ve

ulaşım altyapılarıyla kurduğu mekânsal ilişkiler; tarımsal katma değer bölgesel ölçekte güçlenmesini sağlayan temel unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda tarımsal üretimin mekânsal planlama kararlarıyla desteklenmesi, kır ve kent arasındaki ekonomik etkileşimin güçlendirilmesi açısından kritik bir öneme sahiptir (Yıldırım, 2021).

Bu çerçevede tarımsal üretimin sanayiyile bütünleştiği agro-endüstriyel yapılanmalar, özellikle gelişmekte olan ülkelerde tarımsal katma değer artırılmasında stratejik bir araç olarak değerlendirilmektedir (FAO, 2017a). Agro-endüstriyel yapılar, tarımsal ürünlerin yalnızca üretim aşamasına değil; işleme, depolama, lojistik ve pazarlama süreçlerine birlikte odaklanarak tarımsal faaliyetlerin değer zinciri içerisinde yeniden konumlanmasını sağlamaktadır. Böylece tarımsal üretim, kırsal alanlarla sınırlı bir faaliyet olmaktan çıkarak kentsel sanayi ve ticaret ağlarıyla bütünleşmekte; bu durum bölgesel kalkınma ve mekânsal planlama açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye ve bölgesel bağlam, tarımsal katma değer mekânsal olarak farklılaşan, çok katmanlı ve planlama kararlarıyla yakından ilişkili bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Tarımın bölgesel kalkınma süreçleri içindeki rolü, yalnızca kırsal alan politikalarıyla değil; kentsel gelişim, sanayi politikaları ve mekânsal planlama yaklaşımlarıyla birlikte ele alındığında daha bütüncül bir anlam kazanmaktadır.

Tarımsal katma değer yerel ölçekte üretimi: Gaziantep örneği

Türkiye’de tarımsal katma değer bölgesel ölçekte farklılaşan yapısı, yerel örnekler üzerinden daha somut bir biçimde analiz edilebilmektedir. Bölgesel ölçekte ortaya çıkan sanayi altyapısı, lojistik kapasite, kurumsal yapılanma ve dış pazarlara erişim olanakları, belirli kentlerin tarımsal üretimi katma değere dönüştürme kapasitesini artırmaktadır. Bu bağlamda Gaziantep, tarımsal üretim ile sanayi ve ticaret faaliyetlerinin güçlü biçimde bütünleştiği yapısıyla, Türkiye’de tarımsal katma değer kentsel ölçekte nasıl üretildiğini ortaya koyan

anlamalı bir örnek sunmaktadır (Erdem, 2021; Güngör & Sarı, 2019).

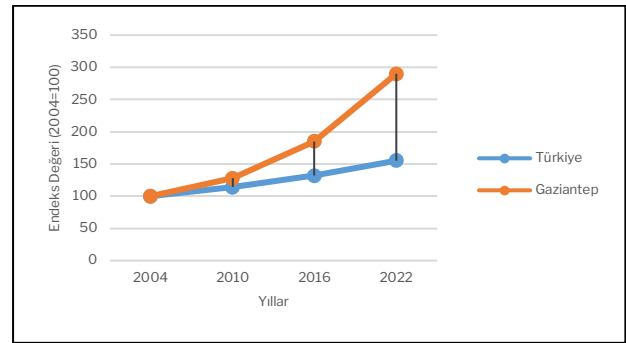
Gaziantep'in bölgesel konumu, kentin Güneydoğu Anadolu Bölgesi içerisinde sanayi ve ticaret açısından öne çıkan bir merkez haline gelmesini sağlamıştır. Kent, bir yandan tarımsal üretimin yoğunlaştığı kırsal hinterland ile ilişkisini sürdürürken, diğer yandan gelişmiş sanayi altyapısı ve ihracat kapasitesiyle bu üretimi işleme ve pazarlama süreçleriyle bütünleştirmektedir. Literatürde Gaziantep, tarımsal hammaddenin sanayi ile eklenerek yüksek katma değerli ihracat ürünlerine dönüştüğü 'tarıma dayalı sanayi kümelenmesinin' başarılı bir örneği olarak tanımlanmaktadır (Karakaş, 2020; Özlem vd., 2018). Bu durum, tarımsal ürünlerin yalnızca birincil üretim aşamasında kalmayarak, işleme, paketleme ve pazarlama süreçleri aracılığıyla kentsel ekonomi içerisinde yeniden değer kazanmasına olanak tanımaktadır. Özellikle kentin 'küresel bir gıda üretim üssü' niteliği kazanması, kırsal hinterland ile kentsel endüstri arasındaki bu simbiyotik ilişkinin bir sonucudur (İKA, 2022). Böylece Gaziantep, tarım-sanayi entegrasyonunun mekânsal olarak somutlaştığı bir kentsel yapı sunmaktadır (Yıldırım, 2021).

Gaziantep örneği, tarımsal katma değerinin yalnızca kırsal alanlara özgü bir çıktı olmadığını; kentsel üretim sistemleri, lojistik ağlar ve örgütlenme biçimleriyle birlikte şekillenen çok katmanlı bir süreç olduğunu göstermektedir. Bu yönüyle kent, tarımsal katma değerinin mekânsal boyutunun analiz edilmesine imkân tanıyan açıklayıcı bir yerel bağlam sunmaktadır. Bölgesel kalkınma politikaları ve planlama kararlarının, tarımsal üretimin değer zinciri içerisindeki konumunu nasıl dönüştürebildiği Gaziantep üzerinden izlenebilmektedir (KIR-KEP, 2021; SEGE, 2017).

Mekânsal bağlamda Gaziantep, tarımsal hammadde ile endüstriyel işleme kapasitesinin aynı coğrafyada iç içe geçtiği bir "agro-endüstriyel kümelenme" (Porter, 1998; Scott, 1998) modeli sunmaktadır. Bu kümelenme yapısı, literatürde "Küresel Değer Zinciri" (Gereffi & Korzeniewicz, 1994) çerçevesinde değerlendirildiğinde; birincil üretimin ileri işleme ve eklenmesinin, markalaşma aşı-

malarıyla mekânsal olarak bölgenin zincirdeki konumunu yükselttiği görülmektedir. Bu perspektifle çalışma, tarımı geleneksel bir kırsal arazi kullanımı kategorisinden çıkarıp, kentsel sistemle simbiyotik bağ kuran bir "kırsal-kentsel ara yüzü" (Marsden, 1998) bileşeni olarak planlama disiplini içerisinde yeniden konumlandırmaktadır. Kentin üretim yapısı, mekânsal organizasyonu ve sektörel bütünleşme düzeyi, tarımsal katma değer ile kentsel gelişim arasındaki ilişkinin görünür kılınmasına olanak tanımakta; çalışmanın bir sonraki bölümünde ele alınacak olan yerel dinamikler için kuramsal ve mekânsal bir zemin oluşturmaktadır.

Gaziantep'in örneklem olarak seçilmesi, rasyonel ekonomik göstergelere dayanmaktadır. 2004-2022 dönemini kapsayan veriler incelendiğinde, Gaziantep'in tarımsal katma değer üretiminde özellikle son dönemde Türkiye ortalamasının üzerinde bir ivme yakaladığı görülmektedir (Şekil 2). Kent, sadece hammadde üretimiyle sınırlı kalmayıp, bu maddeyi güçlü gıda sanayisi aracılığıyla yüksek katma değerli son ürüne dönüştüren özgün bir "agro-endüstriyel" mekânsal organizasyona sahiptir (İKA, 2022; Öztürk, 2019; Yıldız, 2020). Bu yönüyle Gaziantep, tarım-sanayi entegrasyonunun mekânsal izdüşümlerini anlamak açısından 'tipik bir örnek' teşkil etmektedir.

Şekil 2. Gaziantep ve Türkiye tarımsal GSKD değişim endeksi (2004-2022, 2004=100) (TÜİK bölgesel GSYH verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Şekil 2'de sunulan veriler, enflasyon etkisinden arındırılmış "Zincirlenmiş Hacim Endeksi" (2004=100 bazlı reel değerler) kullanılarak oluşturulmuş ve karşılaştırma kolaylığı sağlamak amacıyla 2004=100 olarak endekslenmiştir. Bu yön-

temle gözlemlenen ivme, nominal fiyat artışlarından arındırılmış, fiziksel üretim kapasitesindeki reel artışı temsil etmektedir. Gaziantep'in tarımsal katma değer üretiminin 2004 yılından itibaren Türkiye genel eğiliminden pozitif yönde ayrıştığı görülmektedir (Şekil 2). Özellikle 2010 sonrası dönemde kentin sanayi altyapısı ile tarımsal üretimin entegre olması, katma değer ivmesini ulusal ortalamanın üzerine taşımıştır.

Gaziantep örneğinde gözlemlenen hızlı katma değer artışının sadece merkezi politikalarla değil, yerel aktör ağları ve kurumsal iş birlikleriyle de şekillendiği yaklaşımı (Amin & Thrift, 1994) üzerinden çalışmanın ampirik boyutunu şekillendirmiştir.

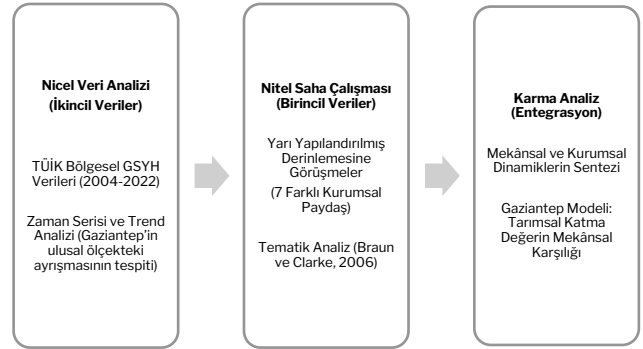
Yöntem

Gaziantep'in tarımsal katma değer üretimindeki makroekonomik başarısını ve bu başarının arkasındaki mekânsal-kuramsal dinamikleri analiz etmek amacıyla araştırma, "açıklayıcı sıralı karma yöntem" (explanatory sequential mixed method) üzerine kurgulanmıştır (Creswell, 2014). Bu yöntem kapsamında, nicel verilerin sunduğu genel eğilimler, nitel saha verileriyle derinlemesine açıklanarak araştırmanın geçerliliği ve güvenilirliği artırılmıştır.

Şekil 3'te sunulan araştırma tasarımı uyarınca süreç iki temel aşamadan oluşmaktadır: İlk aşamada 2004-2022 dönemine ait ikincil veriler (TÜİK) üzerinden kentin büyüme eğilimleri ve tarımsal katma değer değişimi incelenmiş; ikinci aşamada ise bu sayısal verilerin yerel düzlemdeki karşılıklarını anlamak amacıyla yedi farklı sektör temsilcisiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Nicel verilerin sunduğu genel tablonun, yerel aktörlerin (nitel) görüşleriyle desteklenmesi; araştırmanın bulgularını hem istatistiksel hem de mekânsal açıdan doğrulanabilir kılmıştır. Araştırmada kullanılan nicel veriler, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yayımlanan "İl Bazında Gayrisafi Yurt İçi Hasıla" veri tabanından temin edilmiştir. Veri güvenilirliğini sağlamak amacıyla analizlerde; 2004-2022 dönemine ait "Tarım, Ormanlık ve Balıkçılık" sektörü verileri esas alınmış ve enflasyon etkisinden arındırılmış bir izleme yapabilmek

adına "Zincirlenmiş Hacim Endeksi" (2009=100 bazlı reel değerler) kullanılmıştır. Sayısal eğilimlerin saptanmasında "zaman serisi trend analizi" ve "yıllık bileşik büyüme oranı" (compound annual growth rate -CAGR) yöntemlerinden yararlanılmıştır. Veriler endekslenerek Gaziantep'in performansı Türkiye genel ortalaması ile kıyaslanmış; böylece ilin ulusal ölçekteki göreceli ayrışması sayısal olarak ortaya konulmuştur.

Şekil 3. Araştırma tasarımı (Creswell (2014) modelinden hareketle yazar tarafından oluşturulmuştur).

Nicel analiz bulgularını derinleştirmek amacıyla, Türkiye genelindeki mekânsal farklılaşma İBBS Düzey-3 düzeyinde ayrıca incelenmiştir. 2004-2022 yılları arasındaki gayri safi tarımsal katma değer verileri incelenmiş; iller düzeyinde katma değerdeki değişim eğilimleri analiz edilmiştir. Verilerin analizinde "tanımlayıcı istatistikler" ve "zaman serisi trend analizi" yöntemleri kullanılmıştır. Bu analizler sonucunda, tarımsal katma değeri artış eğilimi gösteren ve kendi içinde belirgin bir ivmelenme sergileyen iller arasından Gaziantep, derinlemesine inceleme için örnek alan olarak belirlenmiştir (Tablo 1).

Gaziantep'in tarımsal GSKD'sinin sanayi büyümesiyle olan pozitif korelasyonu, araştırmanın nitel aşamasında sorulacak soruların (mekânsal bütünleşme ve lojistik ağlar) temelini oluşturmuştur. Gaziantep, sanayi üretimindeki yüksek performansına rağmen tarımsal katma değerde de eş zamanlı artış sergileyen az sayıda ilden biri olması nedeniyle 'aykırı/istisnai bir örnek' niteliği taşımaktadır.

Tablo 1. Tarımsal GSKD değişim analizi ve örneklem seçim rasyoneli (2004-2022, TÜİK bölgesel GSYH verileri kullanılarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

İl Adı	2004 GSKD (Bin TL)	2022 GSKD (Bin TL)	Artış Oranı (%)	2004 Sıra	2022 Sıra	Değişim
Konya	2.202.187	60.368.593	%2.64	2	1	+1
Antalya	2.339.752	42.893.942	%1.73	1	2	-1
İzmir	2.141.524	42.249.991	%1.87	3	3	0
Şanlıurfa	1.666.571	40.524.003	%2.33	7	4	+3
Gaziantep	551.677	15.738.366	%2.75	37	19	+18

Çalışmanın kavramsal ve nitel boyutu, tarımsal üretimin mekânsal organizasyonu, sanayi ve hizmet sektörleriyle kurduğu ilişkiler ve bu ilişkilerin kentsel gelişim üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesine odaklanmaktadır. Planlama literatüründe tarım çoğunlukla arazi kullanımı ve korunması bağlamında ele alınırken, bu çalışmada tarımsal üretimin değer zinciri içindeki konumu ve kentsel ekonomik yapılarla kurduğu ilişkiler ön plana çıkarılmaktadır. Bu yönüyle çalışma, planlama disiplini içinde sektörel bütünleşme ve kırsal-kentsel etkileşim yaklaşımlarını destekleyen bir çerçeve sunmaktadır.

Tarımsal katma değer oluşum süreci; üretim, işleme, depolama, dağıtım ve pazarlama aşamalarının mekânsal örgütlenmesi üzerinden değerlendirilmektedir. Bu aşamaların kentsel alanlarla kurduğu ilişkiler, özellikle sanayi altyapısı, lojistik olanaklar, örgütlenme biçimleri ve kurumsal yapılar çerçevesinde ele alınmaktadır. Böylece tarımsal üretimin yalnızca kırsal mekânda gerçekleşen bir faaliyet olmadığı; kentle bütünleşen çok katmanlı bir süreç olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda mekânsal planlama kararlarının tarımsal katma değer üzerindeki dolaylı etkileri tartışmaya açılmaktadır.

Araştırmanın nicel boyutunda, Türkiye’de tarımsal katma değer zamansal ve mekânsal değişimi İBBS Düzey-3 sınıflaması temel alınarak değerlendirilmiştir. 2004-2022 yılları arasındaki gayri safi tarımsal katma değer verileri incelenmiş; iller düzeyinde katma değerdeki değişim eğilimleri analiz edilmiştir. Bu analizler sonucunda, tarımsal katma değeri artış eğilimi gösteren ve kendi içinde belir-

gin bir ivmelenme sergileyen iller arasından Gaziantep, derinlemesine inceleme için örnek alan olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın nitel boyutunda, Gaziantep’te tarım-sanayi ilişkilerinin farklı halkalarında yer alan aktörlerle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşme soruları, literatür taraması ve resmi veri kaynakları doğrultusunda tematik ve kategorik olarak oluşturulmuş; tarımsal üretim, sanayi entegrasyonu, kooperatifler, üretici birlikleri ve devlet destekleri temel başlıklar altında yapılandırılmıştır.

Katılımcıların belirlenmesinde, tarımsal üretimin katma değere dönüşüm zincirindeki farklı aşamaları temsil eden karar verici uzmanlara ulaşmak amacıyla amaçlı örnekleme yöntemi ve farklı kurumsal bakış açıları yansıtabilmek için maksimum çeşitlilik stratejisi birlikte kullanılmıştır. Bu kapsamda, söz konusu değer zincirinin farklı halkalarını temsil eden toplam yedi paydaş ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Tablo 2). Görüşmeler, 2025 yılı Mayıs ayı içerisinde yüz yüze yapılmış, ortalama 45-60 dakika sürmüş ve katılımcı onayıyla kayıt altına alınmıştır. Görüşme sayısı, tematik doygunluğa ulaşıldığı noktada sınırlandırılmıştır. Elde edilen nitel veriler, Braun ve Clarke (2006) tarafından önerilen tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda, herhangi bir nitel veri analiz yazılımı kullanılmadan manuel kodlama yöntemiyle çözümlenmiştir ve kodlama sürecinde araştırmacılar arası tutarlılık sağlamak amacıyla kodlar karşılaştırmalı olarak gözden geçirilmiştir. Kodlama sürecinde açık kodlama ve tematik kategorileştirme adımları izlenmiş; benzer içerikler bir araya getirilerek veriler “mekânsal bütünleşme”, “kurumsal kapasite” ve “sektörel entegrasyon” ana temaları altında yapılandırılmıştır. Bu analizlerden elde edilen bulgular, çalışmanın bir sonraki bölümünde ayrıntılandırılmıştır.

Bu nitel yaklaşım, tarımsal katma değer yalnızca ekonomik çıktılar üzerinden değil; mekânsal örgütlenme, kurumsal ilişkiler ve yerel aktör etkileşimleri üzerinden de anlaşılmasını sağlayarak çalışmaya derinlik kazandırmıştır. Çok katmanlı yöntemsel tasarım, nicel bulgular ile nitel saha verileri arasında kurulan karşılaştırmalı analiz sayesinde, Gaziantep örneğinde tarımsal katma değer

mekânsal ve kurumsal belirleyicilerinin bütüncül ve açıklayıcı bir biçimde ortaya konulmasını sağlamıştır.

Tablo 2. Katılımcı bilgileri ve seçim gerekçeleri (yazarlar tarafından gerçekleştirilen saha araştırması verilerinden üretilmiştir; katılımcı isimleri gizli tutulmuş, K1–K7 arası kodlar kullanılmıştır).

Katılımcı Kodu	Kurum/Sektör	Temsil Düzeyi	Seçim Gerekçesi
K1	Şahinbey İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü	Müdür / Yönetici	Kamu politikalarının yerel düzeydeki uygulama başarısını ve devlet desteklemelerinin sahadaki etkisini ölçmek.
K2	Şahinbey Ziraat Odası	Başkan/Temsilci	Birincil üreticilerin (çiftçilerin) girdi maliyetleri, örgütlenme sorunları ve üretim motivasyonlarını analiz etmek.
K3	Metanet Un Fabrikası (Özel Sektör)	Firma Sahibi/Yönetici	Hammaddenin (buğday) sanayide işlenerek yüksek katma değerli son ürüne dönüşüm ve ihracat süreçlerini incelemek.
K4	Gaziantep Ticaret Borsası	Uzman	Ürünlerin tescilli, lisanslı depoculuk, fiyat oluşumu ve markalaşma kapasitesi üzerinden piyasa dinamiklerini anlamak.
K5	Gaziantep Sanayi Odası	Uzman	Kentsel sanayi stratejileri ile tarımın entegrasyonunu ve agro-endüstriyel kümelenme politikalarını değerlendirmek.
K6	İpekyolu Kalkınma Ajansı	Uzman	Bölgesel kalkınma projeleri, fonlama mekanizmaları ve yerel kalkınma stratejileri arasındaki eşgüdümü analiz etmek.

Tarımsal katma değer oluşum süreci; üretim, işleme, depolama, dağıtım ve pazarlama aşamalarının mekânsal örgütlenmesi üzerinden değerlendirilmektedir. Bu aşamaların kentsel alanlarla kurduğu ilişkiler, özellikle sanayi altyapısı, lojistik olanaklar, örgütlenme biçimleri ve kurumsal yapılar çerçevesinde ele alınmaktadır. Böylece tarımsal üretimin yalnızca kırsal mekânda gerçekleşen bir faaliyet olmadığı; kentle bütünleşen çok katmanlı bir süreç olduğu vurgulanmaktadır. Aynı zamanda mekânsal planlama kararlarının tarımsal katma değer üzerindeki dolaylı etkileri tartışmaya açılmaktadır.

Gaziantep'te Tarımsal Katma Değerin Aktör-İşlev Temelli Yapısı

Gaziantep'te tarımsal katma değer üretimi, tekil bir üretim sürecinden ziyade; üretim, işleme, örgütlenme, finansman, Ar-Ge ve pazarlama işlevlerinin farklı aktörler aracılığıyla üstlenildiği çok aktörlü bir yapı üzerinden şekillenmektedir. Görüşmelerden elde edilen bulgular, tarımsal katma değer kentin ölçeğinde üretilmesini mümkün kılan temel unsurun, aktörlerin değer zincirindeki mekânsal ve işlevsel konumları olduğunu göstermektedir.

Gaziantep'te tarımsal katma değer üretim sürecinde rol oynayan aktörler ve bu aktörler arasındaki ilişkiler beş ana grupta ele alınmaktadır: üreticiler ve çiftçiler; tarım kooperatifleri, birlikler ve ziraat odaları; sanayi ve işleme sektörü, kamu destek ve teşvik mekanizmaları, tarımsal araştırma ve geliştirme kurumları (Tablo 3). Bu çok aktörlü yapı, tarımsal üretimin değer zinciri boyunca farklı aşamalarda örgütlenmesini sağlamaktadır.

Tablo 3. Gaziantep'te tarımsal katma değer zinciri aktörleri ve işlevleri (görüşme verileri (K1–K7) ve literatür tarayışması doğrultusunda yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Aktör Grubu	Temsilci Kurumlar/Birimler	Değer Zincirindeki Stratejik İşlev
Üreticiler	Çiftçiler, Şahinbey Ziraat Odası, Üretici Birlikleri	Birincil üretim, hammadde arzı ve yerel üretim deseninin korunması.
Düzenleyici ve Destekleyici Yapılar	Şahinbey İlçe Tarım Müdürlüğü, TKDK, Ziraat Bankası, GAİB	Yasal denetim, tarımsal teşvik yönetimi, girdi tedariki ve ihracat koordinasyonu.
Piyasa ve Sanayi Entegrasyonu	Gaziantep Ticaret Borsası (GTB), Gaziantep Sanayi Odası (GSO), Gıda İşletmeleri (Metanet Un vb.)	Hammaddenin tescilli, lisanslı depoculuk, ileri işleme (un, makarna, fındık) ve yüksek katma değerli nihai ürüne dönüşüm.
Stratejik Planlama ve Ar-Ge	İpekyolu Kalkınma Ajansı, Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü, Gaziantep Üniversitesi	Bölgesel kalkınma projeleri, ürün verimliliği/ıslah çalışmaları, inovasyon ve sektörel kümelenme stratejileri.

Tablo 3'te sunulan aktör yapısı, Gaziantep'te tarımsal katma değer yalnızca birincil üretici odaklı değil; sanayi, finansman ve kamu yönetişiminin bir araya geldiği çok katmanlı bir ekosistem üzerinden üretildiğini doğrulamaktadır. Bu yapı, yerel kurumların -Gaziantep Sanayi Odası (GSO), Gaziantep Ticaret Borsası (GTB), İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA) vb.- birbiriyle kurduğu işlevsel ağlar sayesinde, tarımsal hammaddenin kentsel sanayi çeperinde

yüksek katma değere dönüşmesini sağlayan “kurumsal kalınlığın” mekânsal bir yansımasıdır. Söz konusu çok aktörlü yönetim modeli, Gaziantep’i geleneksel tarım kentlerinden ayırarak, tarım ve sanayinin hibrit bir mekânsal stratejiyle bütünleştiği özgün bir vaka haline getirmektedir.

Üreticiler ve çiftçiler: birincil üretim ve hammadde sağlama işlevi

Gaziantep’te üreticiler ve çiftçiler, tarımsal katma değer zincirinin başlangıç halkasını oluşturmaktadır. Ancak görüşmeler (K2 ve K6, 2025), üreticilerin çoğunlukla birincil üretim safhasında kaldığını ve ileri işleme süreçlerinde yaratılan katma değerden sınırlı pay aldığını göstermektedir. Özellikle yüksek toprak maliyetleri, kuraklık riski, yaşlanan çiftçi profili ve genç nüfusun tarımdan uzaklaşması gibi yapısal sorunlar, üretimin sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir.

Bu durum, katma değerın “kırdan kente doğru” mekânsal olarak yeniden dağılırarak transfer edildiğini ve tarımsal üretimin kentsel sanayinin bir 'hammadde deposu' olarak konumlandığını kanıtlamaktadır. Kırsal alandaki bu değer kaybı, tarımsal katma değerın mekânsal hiyerarşisinde üreticinin zincirinin en zayıf halkası olarak kalmasına yol açmaktadır.

Kooperatifler, birlikler ve ziraat odaları: örgütlenme ve temsil işlevi

Gaziantep’te kooperatifler ve ziraat odaları, dağınık haldeki küçük üreticilerin sanayi ve pazar karşısındaki direncini artırmayı hedefleyen mekanizmalardır. Ancak gerçekleştirilen görüşmeler, bu kurumların finansal imkanlarının kısıtlı olması ve profesyonel yönetim eksiklikleri nedeniyle katma değer zincirinde beklenen “dengeleyici” rolü tam olarak üstlenemediğini göstermektedir (K2 ve K6, 2025).

Buna karşın, Nizip Zeytin ve Zeytinyağı Üreticileri Kooperatifi veya Antep Fıstığı Üreticileri Birliği gibi yapılar, yerel ürünün coğrafi işaret tescili ve markalaşma süreçlerinde kritik birer ara yüz işlevi görmektedir. Bu kurumlar, kırsal alandaki (kır) üretimin standartlaşmasını sağlayarak, ürünün kentsel

pazarda ve sanayi nezdinde daha yüksek bir birim fiyatla değerlendirilmesine katkı sunmaktadır.

Örgütlenme düzeyi arttıkça, tarımsal katma değerın sadece sanayiciye değil, üretim ölçeği büyüyen çiftçiye de aktarılması mümkün olmaktadır. Bu durum, kurumsal örgütlenmenin mekânsal eşitsizlikleri azaltmada ve katma değerın tabana yayılmasında temel bir kaldıraç olduğunu ortaya koymaktadır.

Sanayi ve işleme sektörü: katma değer üretimi ve ölçek ekonomisi işlevi

Gaziantep’te tarımsal katma değerın kent ölçeğinde somutlaşmasını sağlayan temel aktör grubu, ileri teknolojiye dayalı gıda sanayisidir. Un, marmara, baklava, fıstık işleme ve bitkisel yağ sanayisinde faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmeler; kırsal alandan gelen birincil tarımsal ürünleri, endüstriyel süreçlerden geçirerek yüksek ekonomik değerli son ürünlere dönüştürmektedir (K3, 2025).

Katma değer üretim süreci, kentsel mekânda Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) içinde kümelenmiştir. Gıda sanayisinin OSB’lerdeki yoğunluğu, lojistik maliyetleri düşürmekte ve ölçek ekonomisinden yararlanılmasını sağlamaktadır (K5, 2025). Özellikle yüksek ihracat kapasitesine sahip işletmeler, yerel ürünleri küresel pazarlara entegre ederek Gaziantep’i bir “bölgesel gıda üssü” konumuna taşımaktadır. Bulgular, tarımsal katma değerın hammadde bağımsızlaşarak, esas olarak kentsel sanayi mekânlarında ve teknoloji yoğun süreçlerde üretildiğini kanıtlamaktadır. Bu durum, tarımın ekonomik değerinin tarladan ziyade fabrikada ve pazarlama ağlarında inşa edildiği bir mekânsal organizasyonu işaret etmektedir.

Kamu destek ve teşvik mekanizmaları: finansman ve yönlendirme işlevi

Tarım ve Orman Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ziraat Bankası ve IPARD-KKYDP ulusal kaynaklı destekler, tarımsal katma değer üretiminde finansal ve yönlendirici bir kaldıraç işlevi görmektedir. Ancak görüşme bulguları, bu mekanizmaların genellikle yüksek teknoloji yatırımı yapan

büyük ölçekli sanayi işletmeleri tarafından daha efektif kullanıldığını göstermektedir. Buna karşın küçük ölçekli üreticilerin ise bürokratik engeller ve teminat sorunları nedeniyle bu kaynaklara erişimde zorlandığını ortaya koymaktadır (K1 ve K6, 2025).

Mekânsal ve yerel yönetim eksenli: ölçek sorunsalı

Merkezi yönetim desteklerinin yarattığı bu "ölçek yanlı" etki dikkat çekmektedir. Bu etki, yerel düzeyde Gaziantep Büyükşehir Belediyesi ve İpekyolu Kalkınma Ajansı'nın (İKA) müdahaleleriyle dengelenmeye çalışılmaktadır. Özellikle yerel yönetimin kırsal mahallelerde sağladığı tohum, yakıt ve sulama altyapısı gibi doğrudan destekler, üretimin mekânsal sürekliliğini korumayı amaçlamaktadır.

Buna karşın, teşvik mekanizmalarının katma değer zinciri içindeki sanayi-üretici arasındaki yapısal eşitsizliği derinleştirilmesi, tarımsal katma değer adil dağılımı önündeki en büyük mekânsal ve kurumsal engel olarak görülmektedir (K6, 2025).

Ar-Ge kurumları ve kalkınma ajansları: yenilik ve kapasite artırımı işlevi

Fıstık Araştırma Enstitüsü ve İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA), tarımsal katma değer bilgi temelli ve sürdürülebilir biçimde artırılmasında stratejik bir rol oynamaktadır. Ar-Ge faaliyetleri; hassas tarım teknolojileri, verimlilik artışı ve iklim uyumlu üretim modellerine odaklanarak, geleneksel tarım yöntemlerini endüstriyel standartlara taşımaktadır (K6 ve K7, 2025).

Mekânsal kapasite artırımında kalkınma ajansı destekleriyle hayata geçirilen lisanslı depoculuk tesisleri tarımsal üretimin mekânsal olarak organize edilmesini ve ürünün fiziksel kayıplarının önlenmesini sağlamaktadır. Bu tesislerin stratejik konumu, kırsal üretim alanları ile kentteki sanayi bölgeleri arasında güvenli bir "lojistik tampon bölge" (logistic buffer zone) oluşturmaktadır. Ayrıca kadın kooperatifleri ve coğrafi işaretli ürün projeleri (Arabana Sarımsağı, Nizip Zeytinyağı vb.), katma değer ilçeye bazlı mekânsal dağılımını teşvik ederek kentsel

merkeze olan bağımlılığı azaltmakta ve kırsal ekonomiyi yerinde güçlendirmektedir. Bu kurumsal müdahaleler, tarımsal katma değer sadece ekonomik bir veri değil, mekânsal bir dirençlilik (spatial resilience) unsuru olduğunu kanıtlamaktadır.

Ticaret Borsası ve ihracat yapıları: piyasa entegrasyonu ve değerlendirme işlevi

Gaziantep Ticaret Borsası (GTB), tarımsal ürünlerin fiyat oluşumu, tescili ve kalite standardizasyonu süreçlerinde piyasa düzenleyici aktör olarak öne çıkmaktadır. Özellikle AB projeleri kapsamında geliştirilen altyapılar ve lisanslı depoculuk sistemleri, yerel tarım ürünlerinin uluslararası ticaret standartlarına erişimini ve küresel piyasada "sertifikalı bir değer" olarak karşılık bulmasını sağlamaktadır (K4, 2025).

Markalaşma ve mekânsal kimlik kapsamında coğrafi işaretli ürünler (Antepfıstığı, baklava, Araban sarımsağı, Nizip sabunu vb.), kentin tarımsal katma değerini sadece ekonomik bir veri olmaktan çıkarıp, kentsel bir marka değerine ve mekânsal bir kimliğe dönüştürmektedir. Bu stratejik araçlar, Gaziantep'in tarımsal ürünlerini küresel değer zincirlerine entegre eden "ticari kaldıraçlar" olarak işlev görmektedir.

Aktör-ışlev temelli değerlendirme, Gaziantep'te tarımsal katma değer oluşum süreci, üretimin başladığı kırsal hinterland ile işlemenin ve ticaretin yapıldığı kentsel merkez arasındaki simbiyotik ilişkiye dayanmaktadır. Bulgular, katma değer üretimden ziyade işleme, örgütlenme ve pazarlama işlevlerinin yoğunlaştığı kentsel alanlarda -OSB'ler, Borsa Kompleksi vb.- kristalize olduğunu göstermektedir.

Tarımsal katma değer, kırsal üretimle başlayan ancak kentsel sanayi ve kurumsal ağlar aracılığıyla tamamlanan mekânsal bir süreçtir. Bu yapı, tarımın yalnızca kırsal bir faaliyet değil; kentsel gelişimin, mekânsal planlamanın ve bölgesel ekonominin yapısal bir bileşeni olduğunu kanıtlamaktadır. Gaziantep örneği, tarım ve sanayinin birbirine rakip değil, karşılıklı olarak birbirini besleyen mekânsal üretim dinamikleri oluşturduğunu gösteren özgün bir model sunmaktadır (K1 ve K7, 2025).

Yerel Aktörler, Mekânsal Örgütlenme ve Katma Değer Dinamikleri

Gaziantep'te tarım-sanayi entegrasyonunu temsil eden kilit aktörlerle gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler, katma değer üretiminin mekânsal ve kurumsal boyutlarını somutlaştırmıştır. Görüşme yapılan kurumlar; hammadde üretiminden (Ziraat Odası, İlçe Tarım), sanayileşmeye (Sanayi Odası, Un fabrikası) ve stratejik planlamaya (Kalkınma Ajansı, Ticaret Borsası) kadar değer zincirinin tüm halkalarını temsil edecek şekilde seçilmiştir.

Bu aktörlerin çeşitliliği, bulguların tekil bir bakış açısına hapsolmesini engelleyerek; tarımsal katma değer "tarladan fabrikaya, oradan küresel pazara" uzanan mekânsal yolculuğunu bütüncül bir perspektifle analiz etmeye olanak tanımıştır. Saha bulguları, Gaziantep'in başarısının sadece üretim miktarından değil, bu aktörler arasındaki "kurumsal yakınlık" ve "lojistik entegrasyon"dan kaynaklandığını doğrulamaktadır. Bu durum, kentin tarıma dayalı sanayi kimliğinin, aktörler arası işlevsel ağlarla ne kadar sıkı örüldüğünü kanıtlamaktadır. Gaziantep örneği, kurumsal aktörlerin eşgüdümlü çalışmasının tarımsal katma değer mekânsal olarak yerleşmesi ve sürdürülebilirliği üzerindeki belirleyici rolünü ortaya koymaktadır.

Gıda sanayisinin rolü ve agro-endüstriyel mekânsal etkileşim

Gaziantep'te tarımsal katma değer en belirgin yansıması, ileri derecede uzmanlaşmış agro-endüstriyel kümelenmedir. Un, bitkisel yağ, baklava, fıstık işleme ve makarna üretimi gibi alt sektörler, hammaddeyi geleneksel üretim döngüsünden kopararak yüksek ekonomik değerleri endüstriyel ürünlere dönüştürmektedir. Kentteki köklü sanayileşme kültürü ve "ilk iş olarak fabrika kurma" şeklinde yerleşen girişimcilik motivasyonu, tarımsal çıktının kentsel ekonomiye entegrasyonunu hızlandıran temel katalizör olmuştur.

Mekânsal ve planlama odaklı bir analiz yapıldığında, Gaziantep gıda sanayisinin başarısının, tarımsal hammadde havzaları ile sanayi bölgeleri

(OSB) arasındaki mekânsal geçirgenliğe dayandığı görülmektedir. Fabrika temsilcileriyle yapılan görüşmeler (Örn: K3), büyük ölçekli işletmelerin devlet teşviklerine erişim ve küresel pazarlama altyapısı sayesinde katma değer zincirinde baskın bir rol oynadığını göstermektedir. Ancak bu durum, küçük ve orta ölçekli işletmeler (KOBİ) aleyhine "ölçek polarizasyonu" yaratarak yerel sermayenin adil dağılımını zorlaştırmaktadır.

Tarımsal üretimde yaşanan yapısal sorunlar (kuraklık, genç çiftçi eksikliği, kuraklık ve ilaçlama problemleri vb.); kentin sanayi kapasitesi tarafından işleme ve markalaşma süreçleri aracılığıyla absorbe edilmektedir. Mekânsal planlama perspektifinden bakıldığında; gıda sanayisinin yer seçimi kararları, lojistik akslar (otoyol ve demiryolu bağlantıları) ve tarımsal hammadde havzalarına yakınlık, katma değer sürdürülebilirliği için belirleyicidir. Bu yapı, gıda sanayisinin gelişiminin sadece ekonomik bir büyüme değil, arazi kullanımı ve lojistik altyapı kararlarıyla bütünleşik bir planlama sürecini zorunlu kıldığını ortaya koymaktadır.

Kurumsal altyapı yönetim ve mekânsal örgütlenme

Gaziantep'te tarımsal katma değer, kentin kısıtlı tarım arazisi varlığına rağmen sanayi kapasitesinin bu açığı kapatmasıyla şekillenmektedir. Gaziantep Sanayi Odası (GSO) verileri ve saha görüşmeleri, geniş tarım ovalarının eksikliğini, Antep fıstığı ve zeytin yağı gibi stratejik ürünlerin yüksek teknolojiyle işlenmesi ve mekânsal olarak ihtisaslaşmış bölgelerde organize edilmesiyle aşıldığını doğrulamaktadır.

Mekânsal örgütlenme ve ihtisaslaşma kapsamında tarım-sanayi entegrasyonunun kurumsal ve fiziksel zemini, Tarıma Dayalı İhtisas OSB ve Besi OSB gibi yapılanmalar üzerinden kurulmaktadır. Bu ihtisas bölgeleri, üretimin sadece ekonomik değil, aynı zamanda planlı bir arazi kullanımıyla "mekânsal olarak kümelenmesini" sağlamaktadır. Ancak sanayi ve ticaret odaları arasındaki görev tanımlarının örtüşmesi ve kurumsal raporlama süreçlerindeki uyumsuzluklar, yerel düzeyde bir "yönetişimsel

parçalanmaya” yol açarak katma değerini maksimize edilmesini zorlaştıran bir engel olarak öne çıkmaktadır.

Stratejik yatırımlar ve yerel kalkınmaya katkı olarak İpekyolu Kalkınma Ajansı'nın (İKA) yürüttüğü projeler (Gaziantep Tarım Okulu, Araban sarımsak işleme tesisi vb.); katma değerini ilçe bazlı mekânsal dağılımını teşvik etmektedir. Özellikle Antepfıstığı Lisanslı Depo Tesisi, tarımsal ürünü "finansal bir araca" dönüştürerek depolama ve ticaret süreçlerini kurumsal bir güvenceye kavuşturmuştur. Bu tür yatırımlar; kadın emeğinin ekonomiye katılımı ve coğrafi işaretli ürünlerin markalaşması yoluyla, tarımsal katma değerini kentsel merkezdeki yığılmasını azaltmakta ve çeper ilçelerde mekânsal bir dirençlilik oluşturmaktadır.

Çiftçi profili ve üretim dinamikleri

Şahinbey Ziraat Odası ile yapılan görüşmeler; üretim ayağında kuraklık, yüksek yaş ortalaması ve genç kuşakların tarımdan kopuşu gibi yapısal krizlerin derinleştiğini göstermektedir. Yerel kurumlar tarafından yürütülen teknik eğitim faaliyetleri (modern sulama, budama, gübreleme vb.) çiftçilerin kapasite artırımını hedeflese de tarımsal iş gücü piyasasındaki değişimler dikkat çekicidir. Özellikle düzensiz göçle gelen ucuz iş gücünün (Suriyeli göçmenler) tarımsal üretim süreçlerinde baskın hale gelmesi, kısa vadede üretimi sürdürülebilir kılsa da uzun vadede kalite kaybı ve tarımsal bilgi birikiminin aktarılamaması risklerini beraberinde getirmektedir (K2, 2025).

Gaziantep'in tarımsal geleceği üzerindeki en büyük tehdit, arazi kullanımındaki radikal değişimdir. Özellikle Antep fıstığı gibi tam verime ulaşması yaklaşık 20 yıl süren, uzun vadeli yatırım gerektiren ürünlerde çiftçilerin finansal direncinin kırılması, tarım arazilerinin spekülasyon amaçlarıyla el değiştirmesini hızlandırmaktadır. Artan toprak değerleri, verimli tarım arazilerinin sanayi bölgelerine veya yüksek gelir grubuna hitap eden lüks konut alanlarına dönüşmesine yol açmaktadır. Katılımcıların kentin mekânsal dönüşümünü “tarım ve sanayi kentinden, villa kentine evrilme” olarak tanımlaması; tarımsal katma değerini üretim zeminini oluşturan toprak

varlığının, kentsel rant baskısı altında hızla daraldığını ortaya koymaktadır.

Bulgular, tarımsal katma değerini sürdürülebilirliğinin yalnızca ekonomik teşviklerle değil; tarım arazilerinin mekânsal planlama kararları (imar kısıtları, koruma sınırları vb.) yoluyla korunması ve kırsal yaşam kalitesinin artırılmasıyla mümkün olabileceğini göstermektedir. Tarımsal üretimin mekânsal güvencesi sağlanmadan kurgulanan agro-endüstriyel yatırımlar; hammadde noktasında dışa bağımlı hale gelme riski nedeniyle uzun vadede kırılabilir olacaktır.

Ar-Ge ve yenilikçi uygulamalar

Fıstık Araştırma Enstitüsü bulguları, Gaziantep'in tarımsal katma değer üretiminde Ar-Ge'nin “verimlilik artırıcı” bir kaldıraç olduğunu doğrulamaktadır. Enstitü bünyesinde yürütülen sürdürülebilir tarım teknolojileri, doğal mücadele yöntemleri, yağmur suyu hasadı, hassas tarım ve gen çalışmalarını gibi yenilikçi uygulamalar, geleneksel üretimi teknoloji yoğun bir yapıya kavuşturmuştur (K7, 2025).

Özellikle yağmur suyu hasadı ve iklim uyumlu tarım teknolojileri, kuraklık riski altındaki üretim havzalarının mekânsal dirençliliğini artırmaktadır. “Antepfıstığı = Yeşil Altın” söylemi, ürünün ekonomik değerinin ötesinde, kentin uluslararası ölçekteki mekânsal markalaşma stratejisinin temelini oluşturmaktadır.

Bu Ar-Ge faaliyetleri, tarımsal katma değerini sürdürülebilirliğini bölge biliminde kritik öneme sahip olan “akıllı uzmanlaşma” (smart specialization) stratejisi üzerinden güvence altına almaktadır. Bilginin tarladan laboratuvara, laboratuvardan ise sanayi tesislerine aktarıldığı bu döngü; Gaziantep'i bölgesel ölçekte bir tarımsal inovasyon odağı haline getirmektedir.

Bulgular, kurumsal bilginin mekânsal bir rekabet avantajına dönüştüğünü kanıtlamaktadır. Bu yapı; Gaziantep'in sadece hammadde işleyen bir merkez değil, tarımsal teknolojiler üreten ve bu bilgiyi mekânsal bir artı değere dönüştüren özgün bir agro-teknoloji odağı olduğunu ortaya koymaktadır.

Pazar ve ticaret mekanizmaları

Gaziantep Ticaret Borsası (GTB), tarımsal ürünlerin piyasa değerlemesi, tescili ve standardizasyonu süreçlerinde merkezi bir “düzenleyici aktör” ve “güven odağı” olarak öne çıkmaktadır. Borsa bünyesinde, özellikle Avrupa Birliği (AB) destekli projelerle hayata geçirilen Antepfıstığı İşleme Tesisi ve Lisanslı Depo yatırımları; yerel üretimin uluslararası kalite standartlarına erişmesini sağlayarak depolama ve ihracat kapasitesini maksimize etmektedir.

Tablo 4. Katılımcı kurumların tarımsal katma değer zincirindeki stratejik rolleri ve çıktıları (saha görüşmelerine dayanarak yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Aktör Grubu	Görüşülen Kurumlar	Temel Odak ve İşlevler	Katma Değer Çıktısı
Sanayi ve İmalat	Metanet Un Fabrikası, Gaziantep Sanayi Odası (GSO)	Birincil üretim, hammadde arzı ve yerel üretim deseninin korunması.	Endüstriyel Dönüşüm: Hammaddenin yüksek değerli son ürüne ve ihracat kalemine dönüşümü.
Yönetişim ve Fon	İpekyolu Kalınma Ajansı (İKA)	Kooperatifleşme desteği, fon ve operasyon yönetimi, girişimcilik altyapısı ve lisanslı depoculuk projeleri	Stratejik Entegrasyon: Kamu-özel sektör eşgüdümü ve bölgesel kalınma projeleriyle sermaye akışının yönetimi.
Ticaret ve Piyasa	Gaziantep Ticaret Borsası (GTB)	Yeni nesil borsa-cılık, UR-GE projeleri, uluslararası rekabetçilik altyapısı ve akredite borsa sistemleri.	Rekabet Gücü: Ürünün fiyat istikrarı, tescili ve küresel pazarlara güvenli entegrasyonu.
Üretim ve Direnç	Şahinbey Ziraat Odası	Küçük aile işletmeleri, tarımsal kuraklık yönetimi, devlet/yerel yönetim desteklerinin takibi ve genç çiftçiler.	Sürdürülebilir Hammadde: Birincil üretimin risklere karşı korunması ve hammadde arz güvenliği.
Ar-Ge ve İnovasyon	Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü	Tarım teknolojileri, yeşil gelecek vizyonu, verimlilik artışı, sürdürülebilir üretim ve yenilikçilik.	Bilgi Temelli Yenilik: Verimlilik artışı ve teknolojik adaptasyon ile birim maliyetin düşürülmesi.
Yerel Kalınma	Şahinbey İlçe Tarım Müdürlüğü	Gıda güvenliği denetimi, küçük ölçekli üretici destekleri, kırsal eğitim ve sosyal sermaye güçlendirme	Kırsal Sosyal Sermaye: Yerel üreticinin kurumsal farkındalığının artması ve kırsal dokunun korunması.

Borsa yetkilileriyle yapılan görüşmeler; Antep fıstığı, Araban sarımsağı, baklava, menengiç kahvesi ve Nizip zeytinyağı gibi coğrafi işaretli ürünlerin, kentin küresel pazardaki rekabet gücünü belirleyen temel “mekânsal marka” unsurları olduğunu teyit etmektedir. Bu kurumsal yapı, tarımsal katma

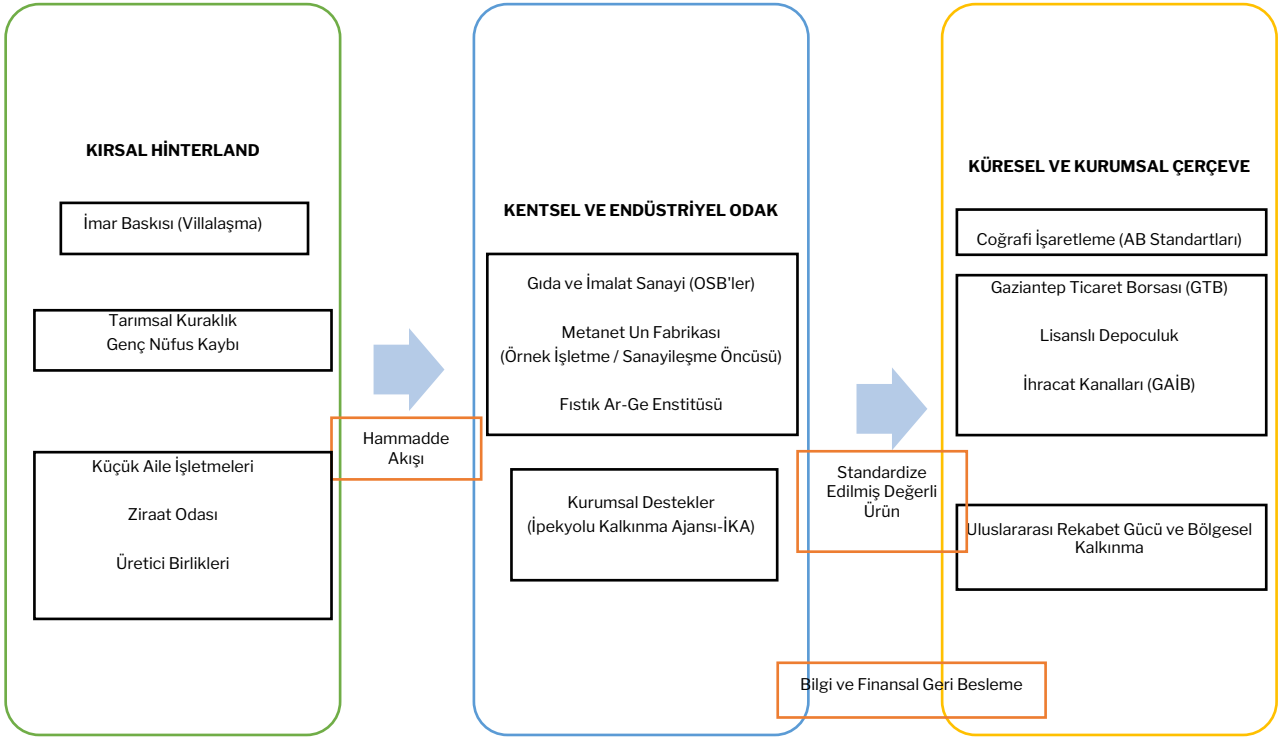
değerin sadece fiziksel bir ürün olmaktan çıkıp, uluslararası piyasada finansal karşılığı olan bir “sertifikalı değer” ve “küresel prestij unsuru” haline gelmesini sağlamaktadır.

Tablo 4’teki bulgular, Gaziantep’in tarımsal katma değer stratejisinin geleneksel “hammadde odaklılık” teknoloji, Ar-Ge ve sanayi entegrasyonuna dayalı “bilgi odaklılığa” başarılı bir geçiş yaptığını doğrulamaktadır. Kurumsal uzmanlıkların - GTB’nin piyasa gücü, GSO’nun sanayi kapasitesi ve Antepfıstığı Araştırma Enstitüsü’nün Ar-Ge katkısı birleşmesi, kenti küresel gıda zincirlerinde rekabetçi bir aktör haline getirmiştir.

Ancak bu agro-endüstriyel başarının sürdürülebilirliği, katma değerın mekânsal kaynağı olan kırsal alandaki yapısal sorunların çözülmesine bağlıdır. Görüşmelerde vurgulanan küçük üreticinin sistem dışına itilme riski, yaşlanan çiftçi nüfusu ve iklim krizi bu başarının sadece sanayi odaklı planlama ile devam edemeyeceğini göstermektedir (K2 ve K6, 2025).

Dolayısıyla Gaziantep modeli; katma değerın ekonomik artışını mekânsal planlama kararları ve küçük üreticiyi koruyan sosyal destek mekanizmalarıyla -İKA ve belediye müdahaleleri gibi- bütünlendirmede süreci, kentsel sanayinin kırsal hinterland üzerindeki baskısı bir sürdürülebilirlik krizine dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Bulgular; tarımsal katma değerın sürdürülebilirliği için sanayi kapasitesinin, kırsalın mekânsal ve sosyal dirençliliğini destekleyecek şekilde yeniden ölçeklendirilmesi gerektiğini kanıtlamaktadır.

Şekil 4, tarımsal katma değerın mekânsal ve kurumsal ekosistemini hammadde akışı, endüstriyel dönüşüm ve bilgi-finans geri besleme döngüsü üzerinden temsil etmektedir. Bu döngü, üretim süreçlerinin mekânsal yakınlık, yerel aktörler arası güven ve kurumsal ağlar üzerinden örgütlendiğini savunarak Yeni Bölgeselcilik (Scott, 1998) yaklaşımıyla birebir örtüşmektedir. Gaziantep’teki agro-endüstriyel yapı, tarımsal üretimin sadece fiziksel bir girdi değil, yerel kurumların (GTB, GSO, İKA) stratejik müdahaleleriyle yeniden üretilen bir ekonomik değer olduğunu kanıtlamaktadır.

Şekil 4. Gaziantep agro-endüstriyel katma değer ekosistemi: kurumsal aktörler ve mekânsal etkileşim döngüsü (yazarlar tarafından oluşturulmuştur).

Bulgular; tarımsal çıktının işleme (K3), depolama (Lisanslı depoculuk) ve pazarlama (Borsa) aşamalarıyla bütünleştiğinde, kentsel ekonomik sistemin organik bir parçası haline geldiğini ortaya koymaktadır. Gaziantep modeli; tarımı kentin çeperinde yapılmış bir faaliyet olarak değil kentsel büyüme, lojistik altyapı ve bölgesel kalkınma stratejileriyle senkronize edilmesi gereken merkezi bir dinamik olarak konumlandırmaktadır.

Bu simbiyotik ilişki; tarımsal katma değerın sürdürülebilirliği için kentsel planlama kararlarının, kırsal hinterlandın üretim kapasitesini koruyacak ve geliştirecek şekilde yeniden kurgulanmasını zorunlu kılmaktadır (K5 ve K7, 2025). Bu durum, tarımın mekânsal bir "yük" değil, kentsel dirençliliğin ana bileşeni olduğunu teyit etmektedir.

Sonuç ve öneriler

Bu çalışma, Gaziantep örneği üzerinden tarımsal üretimin kentsel ekonomik döngünün ve bölgesel kalkınmanın stratejik bir bileşeni olduğunu ortaya koymuştur.

Araştırma sonucunda, Gaziantep'in tarımsal katma değer üretimindeki başarısının temelinde, hammadde arzından ziyade güçlü bir "kurumsal kalınlık" (institutional thickness) ve tarım-sanayi entegrasyonu olduğu saptanmıştır. Kentin gıda sanayi altyapısı, kırsal hinterlandla kurduğu simbiyotik ilişki sayesinde tarımsal çıktıyı yüksek katma değerli ihracat ürünlerine dönüştürebilmektedir.

Ancak elde edilen bu ekonomik başarı, kentsel mekânın yönetimi noktasında ciddi bir paradoksu barındırmaktadır. Çalışma kapsamında tespit edilen "düşük yoğunluklu kentsel saçaklanma" olgusu, üretimin ana kaynağı olan nitelikli tarım topraklarını -özellikle fıstıklık alanlarını- lüks konut odaklı bir yapılaşma baskısı altında bırakmaktadır. Bu durum, Gaziantep'in agro-endüstriyel modelinin sürdürülebilirliği önündeki en büyük mekânsal tehdittir. Ayrıca, ulusal destekleme politikalarının büyük ölçekli sanayiciyi önceleyen yapısı, küçük ölçekli üreticilerin değer zinciri dışına itilme riskini doğurmaktadır.

Bu bulgular ışığında, Gaziantep ve benzeri dinamiklere sahip kentler için şu politika önerileri geliştirilmiştir:

- **Entegre Mekânsal Planlama:** Tarım alanları, sadece korunması gereken pasif yeşil kuşaklar olarak değil; "Tarımsal İhtisas Bölgeleri" ve "Agro-Park" modelleriyle kentsel

ekonomik sistemin aktif bir parçası olarak planlanmalıdır.

- *Kurumsal Ağların Güçlendirilmesi:* Yerel yönetimler, sanayi odaları ve üretici kooperatifleri arasındaki iş birliği (yönetişim), dijital tarım uygulamaları ve yerel markalaşma stratejileriyle derinleştirilmelidir.
- *Mekânsal Sınır Kontrolü:* Kentsel saçaklanmayı durduracak katı imar sınırları ve tarımsal tampon bölgeler oluşturularak, sanayi-tarım dengesi mekânsal olarak güvence altına alınmalıdır.
- *Kırsal Dirençlilik:* Küçük üreticinin teknolojiye ve pazara erişimini kolaylaştıracak yerel destek mekanizmaları kurulmalı, kırsal nüfusun üretimde kalması teşvik edilmelidir.

Sonuç olarak; tarım, kentsel gelişimden bağımsız bir “taşra” faaliyeti değil; kentsel dirençliliğin, istihdamın ve katma değerli sanayinin temel taşıdır. Gaziantep örneği, doğru kurumsal örgütlenme ve planlama stratejileriyle tarımın bir kentin kalkınma motoru olabileceğini kanıtlamaktadır.

Extended Abstract

Traces of rural and urban development in the process of transforming agricultural production into value-added production: The case of Gaziantep

Urban development is most commonly discussed through industrial growth, service-sector expansion, and infrastructure investment, while agriculture is generally associated with rural areas and therefore treated as external to urban development processes. This conceptual separation, however, increasingly fails to capture contemporary production systems in which agriculture, industry, and urban space are deeply interconnected. Agricultural activities today extend beyond primary production and operate within complex value chains shaped by processing industries, logistics networks, institutional actors, and spatial organization. From an urban and regional planning perspective, understanding how agricultural outputs are transformed into value-added economic activities is therefore essential for analysing urban development dynamics.

Although growth in agricultural production is often considered a positive indicator of economic development, increases in output alone do not automatically result in higher value added. The generation of agricultural value added depends not only on production volumes but also on how production processes are organised, coordinated, and integrated with industrial and urban systems. In this context, cities that succeed in increasing agricultural value added provide important insights into the relationship between sectoral integration and spatial development. Examining such cases contributes to a more comprehensive understanding of urban development that incorporates agriculture as an active and transformative component rather than a residual rural activity.

This study focuses on the province of Gaziantep, which has experienced a notable acceleration in agricultural value-added production between 2004 and 2022. Gaziantep represents a significant case due to its strong agro-industrial base, export-oriented production structure, and long-standing

integration between agricultural production and food processing industries. The main objective of the study is to trace the economic and institutional structures that have supported this transformation and to analyse their implications for urban development from a planning perspective. Rather than evaluating agricultural performance solely through quantitative output indicators, the study examines the organisational, institutional, and spatial dimensions of value-added production.

The research adopts a qualitative case-study approach. Primary data were collected through in-depth interviews with key actors involved in agricultural production, food processing, trade, and related institutional frameworks in Gaziantep. These interviews were complemented by an analysis of secondary sources, including regional development reports, sectoral statistics, and policy documents. The analytical focus is placed on identifying the relationships between actors, production networks, and spatial structures that enable agricultural outputs to be processed, branded, and marketed as higher value-added products. This approach allows for an examination of agricultural value creation as a process embedded within urban economic systems.

The findings indicate that Gaziantep's agricultural value-added growth is closely linked to its advanced food industry infrastructure and processing capacity. Agricultural production in the province is not limited to raw material supply but is integrated into industrial systems that emphasise processing, packaging, standardisation, and export. This integration has enabled agricultural products to reach national and international markets as differentiated and branded goods. As a result, agricultural activities have become increasingly connected to urban-based industrial zones, logistics facilities, and commercial networks.

Another important finding concerns the role of institutional and organisational structures. The presence of coordinated relationships among producers, processors, exporters, and supporting institutions has contributed to the stability and continuity of value-added production. Organised in-

dustrial zones, cooperatives, chambers of commerce, and sectoral associations function as mediating structures that facilitate coordination across different stages of production. These multi-actor arrangements reduce fragmentation within the production system and support the alignment of agricultural activities with industrial and market requirements.

From a spatial perspective, the transformation of agricultural production into value-added outputs has generated observable effects on urban development. Employment opportunities created by food processing and related industries contribute to urban labour markets, while industrial and logistics investments influence land-use patterns and infrastructure demand. Agricultural production, when integrated with industrial systems, thus becomes a component of urban economic growth rather than an activity confined to rural hinterlands. This process highlights the importance of considering agriculture within urban and regional planning frameworks, particularly in regions where agro-industrial linkages are strong.

The Gaziantep case demonstrates that agricultural activities can support urban development when embedded within sectorally integrated production systems. Rather than reinforcing a strict rural-urban divide, the findings point to a continuum in which agricultural production, industrial processing, and urban economic functions interact. This interaction challenges conventional planning approaches that treat agriculture primarily as a rural land-use category and underscores the need for planning perspectives that recognise cross-sectoral and cross-spatial relationships.

The study contributes to the literature by offering a planning-oriented interpretation of agricultural value-added production at the city scale. By focusing on institutional structures, actor networks, and spatial integration, it provides an analytical framework for understanding how agricultural outputs are transformed into urban economic inputs. This framework may be relevant for other cities with similar agro-industrial characteristics, although the findings are context-specific and should be interpreted accordingly.

In conclusion, the study argues that agriculture should be understood as a dynamic and transformative component of urban and regional development. Through its integration with industry and market systems, agricultural production can generate value-added outcomes that support employment, economic diversification, and spatial development. For urban and regional planners, incorporating agriculture into broader development strategies offers an opportunity to promote more integrated and resilient development pathways. The Gaziantep case illustrates how sectoral integration can shape urban development trajectories and highlights the importance of rethinking agriculture's role within urban systems.

Declarations

Funding: *This study was supported by the Marmara Municipalities Union (MBB) under the "2024 Doctoral Thesis Support Program." The authors would like to thank the Marmara Municipalities Union for their valuable contribution.*

Conflicts of Interest: The authors declare that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.

Ethical Approval: Ethical approval was obtained from the Gazi University Ethics Committee (Decision No: 09; Date: 27 May 2025).

Informed Consent: Informed consent was obtained from all participants (institutional actors) involved in the study.

Data Availability: The data supporting the findings of this study are available from the corresponding author upon reasonable request.

Ethics Statement: The authors declare that scientific and ethical principles were followed throughout the preparation of this study, and that all sources used are duly cited in the reference list.

Author Contributions: Conceptualization: Author 1 (50%), Author 2 (50%); Data curation: Author 1

(100%); Investigation/Analysis/Validation: Author 1 (50%), Author 2 (50%); Writing—original draft: Author 1 (100%); Writing—review and editing: Author 1 (50%), Author 2 (50%).

AI Disclosure: No artificial intelligence (AI)-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

References

- Akyos, M. (2015). *Ar-Ge katma değer ilişkisi: Ölçme ve değerlendirilmesi – Bir derleme çalışması*. Ar-Ge Mükemmeliyet Merkezi. <https://arge-mip.org/storage/media/158/ar-ge-katma-deger-olcme-ve-degerleme.pdf>
- Amin, A., & Thrift, N. (1994). Living in the global. In A. Amin & N. Thrift (Eds.), *Globalization, institutions, and regional development in Europe* (pp. 1–22). Oxford University Press.
- Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Ceylan, R. ve Özkan, B. (2013). Tarımsal teşvikler ve devlet desteklerinin tarımsal katma değer üzerine etkisi. *Türkiye Ekonomi Dergisi*, 8(2), 45–60.
- Creswell, J. W. (2014). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (4. bs.). SAGE Publications.
- Çelik, A. (2019). Türkiye’de genç çiftçilerin tarımsal üretimdeki rolü ve karşılaştıkları sorunlar. *Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi*, 34(2), 187–198. <https://doi.org/10.7161/anajas.2019.34.2.187>
- Çuhadar, E. (2020). Türkiye’de tarımsal katma değer ve iklim değişikliği ilişkisi. *Sürdürülebilir Kalkınma Dergisi*, 12(3), 101–117.
- Erdem, T. (2021). Bölgesel farklılıklar ve tarımsal üretimin katma değer katkısı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 89–105.
- Erçakar, A. ve Taşçı, F. (2011). Tarımsal verimlilik artışının çiftçi gelirleri üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 45(1), 23–34.
- FAO. (2017a). *Agro-industrial parks: Experience from developing countries*. <https://www.fao.org/3/i7440e/i7440e.pdf>
- FAO. (2017b). *The future of food and agriculture: Trends and challenges*. Food and Agriculture Organization of the United Nations. <https://www.fao.org/3/i6583e/i6583e.pdf>
- Friedmann, H. (2005). Feeding the empire: The pathologies of globalized agriculture. In F. H. Buttel & P. McMichael (Eds.), *New directions in the sociology of global development* (pp. 171–192). Elsevier.
- Gardner, B. L. (2003). Agricultural productivity and economic growth. *Journal of Development Studies*, 39(2), 1–18. <https://doi.org/10.1080/00220380412331293888>
- Gereffi, G., & Korzeniewicz, M. (Eds.). (1994). *Commodity chains and global capitalism*. Praeger.
- Gülçubuk, B. (2020). Dünya kırsalı ve kırsal kalkınmayı yeniden keşfederken Türkiye’nin konumu. *Yeni Türkiye*, 1(114), 374–387.
- Güngör, N. ve Sarı, H. (2019). Gıda sanayisi ve tarımsal katma değer ilişkisi. *Bölgesel Kalkınma Dergisi*, 7(1), 33–50.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *New Left Review*, 53, 23–40.
- İpekyolu Kalkınma Ajansı (İKA). (2022). *Gaziantep bölge planı ve tarımsal sanayi analiz raporu*. <https://www.ika.org.tr/yayinlar>
- Jebli, M. B. ve Youssef, S. B. (2015). Agriculture, economic growth and CO₂ emissions in Mediterranean countries. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 47, 70–82. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2015.03.026>
- Karakaş, A. (2020). Türkiye’nin ihracat performansında tarıma dayalı sanayinin rolü: Gaziantep örneği. *Uluslararası Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 145–162.
- KIR-KEP. (2021). *Türkiye’de kırsal ve kentsel ekonomilerin entegrasyonu araştırma raporu*. Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü Yayını. <https://www.kalkin-makutuphanesi.gov.tr/dokumanflip-book/turkiye-de-kirsal-ve-kentsel-ekonomilerin-entegrasyonu/2428>
- Lio, M. C. ve Liu, M. C. (2008). Governance and agricultural productivity: A cross-national analysis.

- Food Policy*, 33(5), 504–512.
<https://doi.org/10.1016/j.foodpol.2008.06.003>
- MacKinnon, D., Cumbers, A., & Chapman, K. (2002). Learning, innovation and regional development: a critical appraisal of recent debates. *Progress in Human Geography*, 26(3), 293–311.
- Marsden, T. (1998). New rural territories: Regulating the differentiated rural spaces. *Journal of Rural Studies*, 14(1), 107–117.
[https://doi.org/10.1016/S0743-0167\(97\)00041-7](https://doi.org/10.1016/S0743-0167(97)00041-7)
- Morgan, K. (1997). The learning region: Institutions, innovation and regional renewal. *Regional Studies*, 31(5), 491–503.
<https://doi.org/10.1080/00343409750132289>
- OECD. (2019a). *Rural 3.0: A framework for rural development*. OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/9789264313002-en>
- OECD. (2019b). *Rural-urban partnerships for sustainable development*. OECD Publishing.
<https://doi.org/10.1787/9789264310512-en>
- Özlem, S., Akpınar, M. G., & Sayın, B. (2018). Tarıma dayalı sanayide kümelenme analizi: Gaziantep gıda sanayisi örneği. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 31(1), 89–96.
- Öztürk, M. (2019). Tarım ve sanayi entegrasyonunun bölgesel kalkınma üzerindeki etkisi. *Planlama ve Kalkınma Dergisi*, 7(2), 112–128.
- Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, 76(6), 77–90.
- Schultz, T. W. (1964). *Transforming traditional agriculture*. Yale University Press.
- Scott, A. J. (1988). *New industrial spaces: Flexible production organization and regional development in North America and Western Europe*. Pion.
- Scott, A. J. (1998). *Regions and the world economy: The coming shape of global production, competition, and political order*. Oxford University Press.
- Scott, A. J. (2001). *Global city-regions: Trends, theory, policy*. Oxford University Press.
- SEGE. (2017). *Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi raporu*. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırma Merkezi. <https://www.sanavi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>
- SEGE. (2022). *Türkiye kırsal gelişim göstergeleri*. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi Araştırma Merkezi. <https://www.sanavi.gov.tr/merkez-birimi/b94224510b7b/sege>
- Tiffin, R. ve Irz, X. (2006). Is agriculture the engine of growth? *Agricultural Economics*, 35(1), 79–89.
<https://doi.org/10.1111/j.1574-0862.2006.00141.x>
- TÜİK. (2024). *Bölgesel gayrisafi yurt içi hasıla, 2004-2022: İl düzeyinde tarım, hayvancılık ve balıkçılık sektörü verileri*. Türkiye İstatistik Kurumu. <https://www.tuik.gov.tr>
- Woods, M. (2011). *Rural*. Routledge.
- Yavuzaslan, A. ve Soyyiğit, S. (2019). Sosyal faktörler ve tarımsal üretimde katma değer. *Kırsal Araştırmalar Dergisi*, 5(2), 55–70.
- YER-SİS. (2020). *Yerel sosyal ve ekonomik göstergeler raporu*. Yerel Sosyal ve Ekonomik Göstergeler Araştırma Merkezi. <https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/dokuman/yer-sis-iller-ve-bolgeler-arasi-sosyo-ekonomik-ag-iliskileri-raporu/2591>
- Yıldırım, F. (2021). Tarım-sanayi entegrasyonu ve bölgesel kalkınma ilişkisi: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 45–67.
- Yıldız, M. (2020). Türkiye'de tarımsal dönüşüm ve kırsal kalkınma politikaları. *Toplum ve Bilim*, (152), 45–68.
- Zukauskaitė, E., Trippl, M., & Plechero, M. (2017). Institutional thickness revisited: Oscillating between thin and thick institutional infrastructures. *European Planning Studies*, 25(11), 1914–1932.